

W poszukiwaniu mechanizmów zmiany priorytetów w rozwoju społecznym

Marzanna Farnicka*

Pracownia Psychologii, Uniwersytet Zielonogórski

Hanna Liberska

Instytut Psychologii, Uniwersytet Kazimierza Wielkiego

LOOKING FOR A MECHANISM FOR CHANGING THE PRIORITIES OF SOCIAL DEVELOPMENT

This article is about new way in social development among three generation in family. The research presents adaptation strategies of modern Polish in the three aspects of analyses: area of society knowledge, valence of events and individual resources. The research has been conducted among 422 individuals, from 109 families. The research results show the differences between generations in the mechanism of construction the way of the social development. In research procedure was used questionnaire Level of Realization Developing Tasks made by Ziarko (2006) and tool researching The Influence of Events upon The Life of an Individual based on Life Experience Questionnaire by Boszkiewicz (1997).

Key words: social development, development tasks, intergenerational gap, intergenerational changes

W literaturze sygnalizuje się z jednej strony problem przepaści międzypokoleniowej a z drugiej strony – wskazuje się na przejawy ciągłości pokoleń w wielu aspektach. Jedną z wyraźnych różnic międzygeneracyjnych jest przesuwanie w czasie podejmowania decyzji o realizacji zadań rozwojowych. Proces ten bywa zwany syndromem odraczania i rozpoznawany jest przede wszystkim u jednostek przygotowujących się do wejścia w dorosłość (Arnett, 2006, 2007, Liberska, 2002). To specyficzne wydłużone moratorium nie dotyczy tylko okresu dorastania i wczesnej dorosłości, ale jego symptomy dostrzegane już są także w innych okresach rozwojowych (por. Gurba, 2000, 2011). Zjawisko to jest szczególnie wyraźne w odniesieniu do zadań rozwojowych związanych ze startem w rolach dorosłych i aktywnością społeczną, w tym obywatelską (Liberska, 2002; Farnicka, 2011). Odraczanie realizacji zadań, takich jak: podjęcie odpowiedzialności obywatelskiej, zaangażowanie się w działalność polityczną, społeczną, czy religijną, i podejmowanie tylko zadań ze sfery osobistej jest charakterystycznym rysem tożsamości minimalnej (Giddens, 2008).

Rozpoznane tu zmiany wiążą się w kształtowaniu tożsamości społecznej. W ostatnich latach nasila się proces zmiany międzypokoleniowej w obrębie stereotypu i auto-stereotypu funkcjonowania kobiety i mężczyzny w obrębie

ról zawodowych i rodzinnych (Boski, 1999; Strykowska, 1999; Ellison, 2005; Bee, 2004, Freudenreich, Liberska i Miluska, 2011). Zmiany międzypokoleniowe związane z funkcjonowaniem w społecznych rolach zawodowych i rodzinnych wiążą się z przeobrażeniami ról płciowych i mogą być zapowiedzią kryzysu tożsamości seksualnej i/lub jej głębokiej przebudowy (Szlendak, 2005). Sygnalizowane zmiany zachodzą nie tylko świadomości jednostek, ale przejawiają się też w funkcjonowaniu grup i życiu społeczności. Przykładowo: przesuwanie na późniejsze lata życia momentu zawierania małżeństw (na przykład w USA z wieku 20.6 w 1970 na 23.7 w 1988) i urodzenia pierwszego dziecka (w Polsce z 22.5 w 1970 roku na 25.5 w 2005 roku, GUS, 2010). W naszej populacji zmiany dotyczące aktywności rodzinnej są związane ze zmianami w aktywności edukacyjno-zawodowej, a w pierwszym rzędzie ze wzrostem aspiracji edukacyjnych i zawodowych (Zandecki, 2001; Formicki, 2001; Liberska, 2004; Rostowska, 2008; Szafranec, 2011). Przekładają się one na przemiany o charakterze demograficznym skutkujące odwróceniem piramidy wieku w populacji, a w dalszej konsekwencji uruchamiają przemiany ekonomiczne i przebudowę struktur społecznych w skali makro. Procesy społeczno-historyczne o zasięgu globalnym odpowiadają za przemiany w funkcjonowaniu społeczności oddziałujące na zmiany biegu życia jednostek, które zwrótnie inicjują przebudowę struktur społecznych wyższego rzędu. Powyższe wyjaśnienie jest zgodnie z całościowym modelem dynamicznej interakcji między dwoma złożonymi systemami o częściowo otwartych granicach, jakimi są

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Marzanna Farnicka, Instytut Psychologii, Uniwersytet Zielonogórski, ul. Energetyków 2, 65-729 Zielona Góra.
e-mail: marzanna@farnicka.pl

rozwijająca się jednostka i jej zmieniające się środowisko (por. Magnusson i Stattin, 2006; Trempała, 2011, roz. 3)

Celem prezentowanych w artykule badań było rozpoznanie różnic między trzema pokoleniami rodziny: dziadków, rodziców i dorosłych wnucząt w zakresie podejmowanych zadań rozwojowych dotyczących sfery funkcjonowania społecznego. Źródeł zachodzących zmian poszukiwano w obszarze wiedzy społecznej, indywidualnych wyobrażeniach o przyszłości oraz jednostkowej ewaluacji określonych wydarzeń. W strukturach wiedzy społecznej skoncentrowano się na dwóch jej podstawowych wymiarach, a mianowicie na poczuciu normatywności i społecznych przekonaniach o wartości poszczególnych zadań rozwojowych. Są one istotne dla indywidualnych oczekiwań lokowanych w przyszłości, ich treści i sekwencji, które stanowią podstawę procesów ukierunkowania na przyszłość. Ewaluacja wydarzeń odnosiła się natomiast do ich oczekiwanego wpływu na dalszy bieg życia jednostki (por. Nurmi, 1993). Przekształcony kontekst zwrótnie oddziaływała na struktury wiedzy społecznej innych członków danej grupy, jak i szerszej społeczności, inicjując ciąg zmian w przebiegu procesów ukierunkowania na przyszłość oraz oczekiwanego przez nich doświadczenia.

Na interesującym nas poziomie systemu rodziny zmiany te obejmują wszystkie jej pokolenia: dziadków, rodziców i dzieci. Powyższe rozważania dostarczają podstaw do podjęcia próby rozwiązania problemu dotyczącego wariacyjnego bądź transformacyjnego charakteru obserwowanych zmian (por. Overton, 2006; Trempała, 2011) oraz pokolenia odgrywającego centralną rolę w wyznaczaniu nowych priorytetów w rozwoju społecznym współczesnych.

Zgodnie z teoretycznym modelem kształtowania się wyobrażeń przyszłościowych wiedza społeczna, oczekiwania wobec przyszłości i ewaluacja oczekiwanych wydarzeń stanowią wyznaczniki transformacyjnej aktywności podmiotu względem kontekstu życiowego (Trempała i Malmberg, 1996). W ten sposób dynamiczna interakcja między tymi systemami wyznacza dalszy rozwój jej uczestników, jak i całości tworzonego przez nich systemu.

Model rozwoju społecznego zaproponowany przez Kowalika (2002) umożliwia przeprowadzenie analizy na trzech płaszczyznach: intrapsychicznej, interpersonalnej i makrosocjalnej. Takie podejście uznano za użyteczne dla rozpoznania specyfiki współczesnych zmian w przebiegu rozwoju społecznego trzech generacji dorosłych. Przyjęto, że poziom intrapsychiczny obejmuje ewaluację wpływu określonego zdarzenia na bieg życia podmiotu¹, poziom interpersonalny przejawia się w sposobie wartościowania poszczególnych zadań rozwojowych² a poziom

¹ Ewaluacja wpływu danego wydarzenia na życie, pomimo tego, że może być przejęta, to jednak powstaje na skutek aktywności własnej, zostaje włączona w struktury doświadczenia indywidualnego. Jest zatem przejawem osobistej struktury doświadczenia.

² Aspekt ten podkreśla znaczenie jednostek i grup znaczących, które połączone są z osobą bezpośrednimi relacjami, i w ten spo-

makrosocjalny odnosi się do struktur wiedzy społecznej ukrytej w normatywnych zadaniach rozwojowych (ich treści, sekwencji i lokalizacji temporalnej)³.

PYTANIA I HIPOTEZY BADAWCZE

Nadrzędnym celem podjętych badań było uzyskanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze: Czy kolejne pokolenia w rodzinie różnią się pod względem priorytetów w rozwoju społecznym? Jeśli tak, to które pokolenie jest nośnikiem zmiany, czyli w którym występuje ona najczęściej, a w którym najrzadziej? Na ilu poziomach powinna się pojawić zmiana, aby różnicowała pokolenia? O jakim charakterze zmiany między pokoleniami można wnioskować na podstawie zauważonych różnic: ewolucyjnym czy rewolucyjnym?

Jako podstawę do rozpoznania treści zmian przyjęto koncepcję Havighursta (1981), zgodnie z którą proces rozwoju człowieka można przedstawić jako ciąg zadań do realizacji. W literaturze nadaje się im czasem status zadań rozwojowych, bądź życiowych (Przetacznik-Gierowska i Tyszkowa, 1996; Brzezińska, 2000). Chociaż współczesne społeczeństwa nie formują wyraźnych oczekiwań kierowanych wobec członków poszczególnych kohort odnośnie ról płciowych i społecznych, w tym rodzinnych i zawodowych, to jednak kategoria zadań rozwojowych jest ciągle użyteczną jednostką analizy biegu życia człowieka, ukierunkowania i ustrukturywania jego funkcjonowania w świecie społecznym (por. Arnett, 1997; Giddens, 2001; Bauman, 2008; Gurba, 2011).

Wskaźnikiem podejmowania zadań jest realizacja społecznych oczekiwań względem każdego etapu rozwoju. Ze względu na ich charakter można więc nazwać je także normatywnymi zdarzeniami rozwojowymi (Trempała, 2000). Wspólne dla wyróżnionej grupy badanej były zatem zadania okresu wczesnej dorosłości, wśród których wyróżniono: wybór współmałżonka, założenie rodziny, wychowywanie dzieci, prowadzenie domu, praca zawodowa, podjęcie obowiązków obywatelskich i znalezienie dla siebie odpowiedniej grupy społecznej (Gurba, 2000; Havighurst, 1981).

Normatywny czas realizacji tych zadań ze względu na opisane wcześniej zauważane zmiany przypada na okres wczesnej i średniej dorosłości. Rozpoznany proces nawarstwiania zadań i przesuwania ich realizacji do następnego okresu dotyczy właśnie wyróżnionych zadań

sób mają istotny wpływ na przebieg procesu socjalizacji (osoby i grupy znaczące). Za jego przejaw przyjęto tu wartości przypisane poszczególnym zadaniom rozwojowym.

³ Zarówno organizacja życia społecznego, jak i wytwory kultury materialnej i niematerialnej (symbolicznej), przyczyniają się do tworzenia w umyśle nowej wiedzy i umiejętności, umożliwiającej jednostce coraz bardziej aktywne uczestnictwo w życiu zbiorowym. Ten aspekt został nazwany „kulturą i strukturą społeczną”, a w tym opracowaniu poziomem makrosocjalnym. Zatem, struktury wiedzy społecznej ukryte w normatywnych zadaniach rozwojowych zawierają oczekiwania związane z zachowaniem jednostki jako członka danego społeczeństwa.

(por. Liberska, 2004). W przypadku zadań związanych z podejmowaniem rodzicielstwa wynosi on przeciętnie od 2 do 5 lat, a w zakresie zadań związanych z podjęciem obowiązków obywatelskich jest to przesunięcie wynoszące około 10 lat w stosunku do swoich rodziców (Liberska, 2002; Farnicka, 2011). Oczekiwania samodzielnego i odpowiedzialnego funkcjonowania w podstawowych obszarach życia społecznego: w rolach małżeńskich, rodzicielskich, zawodowych, obywatelskich, sąsiedzkich (i innych) wysuwane są wobec osób wchodzących w dorosłość (Gurba, 2000). W okresie wczesnej dorosłości ma miejsce tak zwany szósty i siódmy przełom społeczny, które wiążą się z nawiązywaniem i stabilizowaniem intymnych związków, oraz rodzicielstwem (Kowalik, 2002). Niektórzy badacze za szczególnie istotne osiągnięcie okresu wczesnej dorosłości uważają uzyskanie świadomości znaczenia mądrości społecznej przejawiającej się w umiejętnościach niezbędnych do zdobycia i utrzymania upragnionych dóbr (materialnych i symbolicznych) w granicach wyznaczonych przez zasoby jednostki i jej środowisko, wśród których duże znaczenie ma z jednej strony autonomia a z drugiej strony – więzi społeczne (por. Ossowski, 2002; Bee, 2004; Rostowska, 2008).

Uwzględniając wielowątkowość rozwoju i wielość czynników go stymulujących, do analizy podobieństw i różnic między pokoleniami wykorzystano model rozwoju społecznego Kowalika (2002), który, jak już wcześniej wspomniano, uwzględnił jego trzy płaszczyzny: intrapsychiczną, intrepersonalną i makrospołeczną. Przebieg rozwoju społecznego wyznaczony jest przez ich wzajemne oddziaływanie. Respektując zasadę ciągłości pokoleniowej w rodzinie sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1 – Istnieje zgodność pomiędzy pokoleniami w zakresie poczucia normatywności zadań rozwojowych.

H2 – Istnieje zgodność pomiędzy pokoleniami w zakresie wartości przypisanych poszczególnym zadaniom rozwojowym.

H3 – Istnieje zgodność pomiędzy pokoleniami w zakresie ewaluacji znaczenia określonych wydarzeń.

NARZĘDZIA BADAWCZE

W badaniach wykorzystano wywiad i rozmowę standaryzowaną oraz dwa kwestionariusze: Kwestionariusz badający stopień realizacji zadań rozwojowych oraz miejsce zdrowia strukturze wartości opracowany przez M. Ziarko (2006) oraz autorski Kwestionariusz badający ocenę wpływu zdarzeń na życie jednostki.

Pierwszy z wymienionych kwestionariuszy posłużył do zbadania struktury wartości przypisywanej poszczególnym zadaniom rozwojowym. W zastosowanym kwestionariuszu wyróżnionych zostało dziewięć sfer aktywności młodych dorosłych (poszukiwanie i wybór partnera życiowego, uczenie się życia z nim, start w rolach rodzinnych, nabywanie umiejętności kierowania domem, podejmowanie opieki nad dziećmi, praca zawodowa, podejmowanie odpowiedzialności obywatelskiej, funkcjonowanie

w grupie towarzyskiej i podejmowanie działań mających na celu ochronę zdrowia (dla całej skali uzyskano α Cronbacha = .89; $n=103$).

Kwestionariusz pozwala poznać wartości przypisywane przez badanych określonym zadaniom rozwojowym okresu wczesnej dorosłości. Badanie z użyciem kwestionariusza przebiegało dwuetapowo. W etapie pierwszym badany odpowiadał na pytanie: „Czy uważasz, że to zadanie jest istotne między 20 a 35 rokiem życia? Odpowiedź określał poprzez zakreślenie słowa „tak” lub „nie”. W drugim etapie osoba badana określała wartość danego zachowania na skali 6 punktowej (od bardzo istotnego – 6 do zupełnie nieistotnego – 1). Na tej podstawie możliwe było określenie ważności danego zachowania we wskazanym okresie życia, czyli we wczesnej dorosłości.

Narzędzie badające ocenę wpływu zdarzeń na życie jednostki wzorowane było na kwestionariuszu Doświadczeń Życiowych skonstruowanej przez Boszkiewicz (1997). Zawiera ono 20 pozycji. Badani na skali 7 punktowej określali znaczenie danego wydarzenia (np. pierwsza praca, ukończenie szkoły) od zdecydowanie pozytywnego do zdecydowanie negatywnego. Pozycje uwzględnione w kwestionariuszu odnoszą się do wydarzeń z okresu wczesnej dorosłości (w badaniu rzetelności tego kwestionariusza α Cronbach'a uzyskano wynik .85.)

GRUPA BADANA

Badaniami objęto trzy różne pokolenia w rodzinie. Kryterium przynależności do Pokolenia była rola pełniona w rodzinie. Wyróżniono zatem Pokolenie Dziadków, Pokolenie Rodziców i Pokolenie Dzieci – Młodych Dorosłych. Wymienione generacje miały częściowo odmienne doświadczenie historyczne. Rozwój indywidualny członków rodziny przynależnych do poszczególnych generacji pozostawał w związku z ważnymi wydarzeniami społecznymi, politycznymi i ekonomicznymi o charakterze pozanormatywnym - jednak jego „uwikłanie” w procesy transformacyjne w naszym kraju było zróżnicowane i wyznaczone przez przynależność do określonej kohorty. Badane Pokolenie Dziadków czerpało swoje najwcześniejsze doświadczenia z okresu II wojny światowej i powojennej transformacji systemowej (do 1956 r.), Pokolenie Rodziców w większości urodziło się w czasie powojennym i jego najwcześniejsze doświadczenia zbierane były w okresie stabilizacji społeczno-politycznej (1956–1970). Natomiast wyróżnieni Młodzi Dorosli urodzili się w czasie nasilającego się lub jawnego kryzysu (od 1974 – do 1989), który był podstawowym źródłem doświadczeń o charakterze makrospołecznym stanowiących materiał konstrukcyjny ich psychiki (Sulek, 2010).

W badaniach wzięły udział 422 osoby ze 109 rodzin. Pokolenie Młodych Dorosłych reprezentowało 109 osób, pokolenie Rodziców 184 osoby, w tym było 103 matki i 81 ojców. Pokolenie Dziadków reprezentowane było przez 127 osób, w tym 86 stanowiły babcie a 41 osób – dziadkowie.

WYNIKI BADAŃ

W pierwszej kolejności przedstawione są wyniki badań schematów wiedzy społecznej w odniesieniu do poczucia normatywności i sposobu wartościowania zadań życiowych, a następnie referowane są wyniki badań nad ewaluacją wpływu oczekiwanych wydarzeń na dalszy bieg życia.

POCZUCIE NORMATYWNOŚCI

Uzyskane wyniki zaprezentowane są w podziale na poziomy analizy. Jako pierwszy przedstawiony zostaje poziom makrospołeczny, związany z poczuciem normatywności. Analiza wyników wskazuje na istotne statystycznie ($\alpha=.01$) różnice pomiędzy dziadkami i młodymi dorosłymi w postrzeganiu jako normatywne we wczesnej dorosłości takich zadań, jak: budowanie klimatu rodziny, sprecyzowanie oczekiwań od swojego aktualnego/przyszłego partnera życiowego, ustalenie kontaktów towarzyskich, podejmowanie odpowiedzialności za sprawy rodziny, współtworzenie społeczności lokalnej, planowanie wolnego czasu i dbałość o sposób spędzania czasu przez bliskich w odpowiednim towarzystwie, organizacja sytuacji społecznych i rozwój zainteresowań poprzez wykonywaną pracę.

Analizy wyników ujawnia także istotne różnice między młodymi dorosłymi a pozostałymi pokoleniami, które dotyczyły normatywności zadań takich, jak: zaspokajanie potrzeb dzieci, osiągnięcia satysfakcji z pracy zawodowej i organizacji czasu w rodzinie ($\alpha=.01$, test F i test Tukey'a HSD). Szczególnie interesująca jest różnica pomiędzy wszystkimi pokoleniami dotycząca zadania podnoszą swoje kwalifikacje zawodowe ($\alpha=.05$ test F i test Tukey'a HSD) (Tabela 1). Ocena jego normatywności różni w sposób istotny wszystkie pokolenia. Osoby należące do najmłodszego pokolenia oceniają je jako najbardziej normatywne. Uzyskany rezultat można tłumaczyć różnicą pokoleniową w postrzeganiu przygotowania do pracy zawodowej jako zadania wczesnej dorosłości. We wczesnej dorosłości osób należących do najstarszego z badanych pokoleń po uzyskaniu zawodu skupiano się na jego dobrym wykonywaniu. Uzyskane w okresie do-

rastania i w początkowej fazie wczesnej dorosłości wczesniej umiejętności i kompetencje zawodowe stanowiły wystarczającą podstawę, aby poradzić sobie z obowiązkami wykonywanymi w miejscu pracy niemal przez cały okres kariery zawodowej. Współcześnie ze względu na przemiany rynku pracy i postęp technologiczno-naukowy większy nacisk kładziony jest na permanentne doskonalenie i podnoszenie kwalifikacji, a nawet na ich wielokierunkowość. Rozwój zawodowy jest ściśle związany z dostępem do kolejnych poziomów edukacji i jej różnych form, i większe jego zaawansowanie, a także możliwość mobilności pracownika w wielu przypadkach decyduje o znalezieniu zatrudnienia i awansie zawodowym. Jednak jednym z kosztów takiego wzmożonego zaangażowania w przygotowanie do kariery zawodowej często jest jego przesuwanie się w czasie i rozciąganie na coraz dalsze okresy dorosłości. Takie „zawłaszczanie” czasoprzestrzeni dorosłego życia przez jedną z form aktywności społecznej, jaką jest praca zawodowa (i przygotowanie do niej) skutkuje zmianami angażowania się przez młodych ludzi w realizację innych zadań wpisanych w kulturowy prototyp biegu życia członków danej społeczności (por. Bańka, 2005). W krótszej, bliższej perspektywie czasu skutkuje to przesuwaniem momentu podejmowania wielu różnych zadań rozwojowych na późniejsze lata życia. W dalszej perspektywie czasu obserwowane zmiany mogą objąć także treści zadań a nie tylko sposób ich strukturyzacji a to może skutkować radykalną przebudową dotychczasowego prototypu przebiegu drogi życia.

Na obecnym etapie badań potwierdzenie uzyskuje teza, zgodnie z którą zmiany na poziomie makrospołecznym wymuszają zmiany normatywne w obszarze wiedzy społecznej. Te ostatnie przekładają się na zmiany relacji społecznych (konstituujących poziom interpersonalny) i przebudowę struktur psychiki (poziom intrapersonalny). Konsekwencją powyższych zmian, która bardzo niepokoi specjalistów wielu dziedzin nauki i gospodarki, a w pierwszym rzędzie demografów, jest spadek dzietności. Jeśli ta tendencja spadkowa utrzyma się, lub będzie nasilać, to może wywrzeć wpływ na kondycję zdrowotną społeczeństwa zarówno w wymiarze zdrowia psychicznego, jak i „jakości” biologicznej następnych pokoleń – obecnie trudny do oszacowania.

Tabela 1

Porównania wielokrotne post hoc (test Tukey'a) dla postrzeganej normatywności i znaczenia zadania podnoszące swoje kwalifikacje zawodowe

Porównania	N	Podzbiór dla $\alpha=.05$ postrzegana normatywność zadania „podnoszę swoje kwalifikacje zawodowe”			Podzbiór dla $\alpha=.05$ postrzegane normatywność zadania „podnoszę swoje kwalifikacje zawodowe”		
		1	2	3	1	2	3
Pokolenia/grupy							
Dziadkowie	96	.16			3.06		
Rodzice	109		.48			3.85	
Młodzi Dorośli	66			.91			5.12

SPOSÓB WARTOŚCIOWANIA ZADAŃ

Analiza wyników uzyskanych na poziomie interpersonalnym w zakresie wartościowania określonych zadań rozwojowych między badanymi grupami wskazuje występowanie kilku istotnych różnic między Pokoleniem Dziadków a Pokoleniem Młodych Dorosłych ($\alpha=.05$). Istotne różnice dotyczą sposobu wartościowania zadań wczesnej dorosłości, takich jak: sprecyzowanie oczekiwań od swojego partnera życiowego (aktualnego /przyszłego), dbałość o dobre relacje z partnerem życiowym (mężem/żoną, chłopakiem/dziewczyną), ustalenie kontaktów towarzyskich, podejmowanie odpowiedzialności za sprawy rodziny, dbałość o sposób spędzania czasu przez bliskich w odpowiednim towarzystwie, organizacja czasu w sposób umożliwiający wykonywanie prac niezbędnych prace dla funkcjonowania domu, a także rozwój zainteresowań poprzez wykonywaną pracę.

Rezultaty analizy statystycznej wskazują też, że młodzi dorośli zdecydowanie wyższą wartość przypisują zadaniu „Zawód, który wykonuję (do którego się przygotowuję) jest tym, co pragnę robić”, niż pozostałe pokolenia ($\alpha=.05$). Ponadto znaleziono istotną różnicę międzypokoleniową (pomiędzy wszystkimi badanymi pokoleniami) w postrzeganiu wartości zadania, jakim jest podnoszenie kwalifikacji zawodowych (Tabela 1). Wyniki rozkładają się podobnie, jak w ocenie jego normatywności. Najwyższą średnią wartość 5.12 (na skali 6-ciopunktowej), przypisują mu badani należący do pokolenia młodych dorosłych. Taka ocena oznacza, że zadanie to jest dla nich bardzo wartościowe i bardzo istotne w aktualnym okresie rozwoju. Rodzice oceniają zadanie jako wartościowe (średnia ocena 3.85). Najniżej oceniają je badani z najstarszego pokolenia, czyli dziadkowie (średnia ocena 3.1). Należy podkreślić, że pomimo znaczących różnic między pokoleniami, sposób jego wartościowania wskazuje, że zadanie to jest spostrzegane przez wszystkie pokolenia jako istotne w wieku wczesnej dorosłości (średnia powyżej 3).

EWALUACJA ZNACZENIA OKREŚLONYCH WYDARZEŃ

Na podstawie ewaluacji znaczenia wpływu realizacji poszczególnych zadań rozwojowych na dalszy bieg życia jednostki wnioskuje się o zmianie rozwoju społecznego na poziomie intrapsychnicznym.

Analiza różnic w ewaluacji znaczenia wydarzeń związanych z realizacją zadań rozwojowych między grupą młodych dorosłych a Pokoleniem Dziadków wskazuje na istnienie różnic istotnych statystycznie (na poziomie $\alpha=.05$) w odniesieniu do zadań dotyczących organizowania czasu (w sposób umożliwiający spotkania ze znajomymi, umacnianie więzi z partnerem, zajmowanie się gospodarstwem domowym, udział we wspólnocie religijnej /aktywności religijnej) oraz prokreacji /narodzin dzieci. Skrajne pokolenia przypisują im odmienne oddziaływanie na dalszy rozwój podmiotu. I tak, wpływ podjęcia aktywności religijnej, zajmowania się domem

i narodziny dzieci najstarsze pokolenie ocenia istotnie jako bardziej pozytywny niż młodzi dorośli. Natomiast, w przypadku pozostałych wyżej wymienionych zadań, dziadkowie wskazują mniej pozytywny wpływ na życie niż ich wnuki (młodzi dorośli).

Porównanie Pokolenia Młodych Dorosłych z innymi pokoleniami w rodzinie ujawnia istotną statystycznie różnicę (na poziomie $\alpha=.05$) dotyczącą ewaluacji wydarzenia, jakim jest utrata pracy. Rezultaty analizy wskazują na powiększanie się zbiorów różnic w sposobie ewaluacji wydarzeń przez Pokolenie Dziadków w porównaniu z dwoma młodszymi pokoleniami rodziny. Otóż dziadkowie oceniali wpływ tego wydarzenia jako znacząco bardziej negatywny niż pozostałe pokolenia.

Z kolei ewaluacja wydarzeń, takich jak poważna porażka sytuacji finansowej i ukończenie szkoły przez badanych z pokolenia Dziadków była istotnie różna od ich oceny przez pozostałe pokolenia. Pozytywny wpływ przypisany tym wydarzeniom przez najstarszych badanych był istotnie wyższy od wpływu przypisanego im przez młodszymi z Pokolenia Rodziców i Wnuków ($\alpha=.05$).

PODSUMOWANIE I DYSKUSJA

Uzyskane rezultaty ujawniają różnice międzypokoleniowe występujące na wszystkich analizowanych wymiarach rozwoju społecznego, a mianowicie w schematach wiedzy społecznej, ukierunkowaniu na przyszłość i ewaluacji oczekiwanych wydarzeń. Rozpoznane różnice między trzema pokoleniami dorosłych odnotowano w odniesieniu do zadań związanych z aktywnością zawodową, sferą towarzyską i obszarem tworzenia związku (Tabela 2). Wyniki te upoważniają do odrzucenia wszystkich hipotez badawczych (1, 2 i 3) mówiących o zgodności międzypokoleniowej we wszystkich obszarach w obrębie analizowanych wymiarów.

Uzyskane wyniki badań wykazały występowanie różnic między pokoleniami, szczególnie w zakresie określania normatywności zadań rozwojowych, jaki i przypisanych im wartości W związku z tym nasuwa się refleksja związana z dyskutowaną obecnie w literaturze zmianą w zakresie normatywności tych zadań a także ich sekwencyjności i temporalności (Trempała, 2011; Liberska, 2007). Rozpoznane różnice w obszarze życia zawodowego uwiidoczniają się na trzech poziomach: intrapsychnicznym, interpersonalnym i makrosocjalnym. Wynik ten może oznaczać, że obszar związany z życiem zawodowym dzieli pokolenia w sposób trwały. Z rozkładu wyników badań wnioskować można nie tylko o przyspieszeniu przemian normatywności zachodzącym w kolejnych pokoleniach (z pokolenia na pokolenie) ale też o specyfice kontekstu związanej z przynależnością podmiotu do określonej kohorty.

Rezultaty dostarczają podstaw do wnioskowania o różnicowaniu wiedzy społecznej w obszarze rozwoju społecznego na wymiarze normatywności. Wiedza społeczna jest silnie osadzona w kontekście społeczno-kulturowym a w

Tabela 2
Obszary różnic pomiędzy grupami w trzech wymiarach

Obszary różnic	Poziom makrospołeczny (poczucie normatywności zdarzeń)	Poziom interpersonalny (istotność zdarzeń)	Poziom intrapersonalny (ewaluacja zdarzeń)
dziadkowie – młodzi dorośli	sprecyzowanie oczekiwań od swojego aktualnego/przyszłego partnera życiowego, ustalenie kontaktów towarzyskich, podejmowanie odpowiedzialności za sprawy rodziny, współtworzenie społeczności lokalnej, planowanie wolnego czasu i dbałość o sposób spędzania czasu przez bliskich w odpowiednim towarzystwie, organizacja sytuacji społecznych i rozwój zainteresowań poprzez wykonywaną pracę.		organizacja czasu w zakresie spotkań ze znajomymi, umacnianie więzi z partnerem, zajmowanie się domem, udział we wspólnotie religijnej, prokreacja (narodziny dzieci)
młodzi dorośli – inne kohorty	zawód, który wykonują (do którego się przygotowują) jest tym, co pragnę robić		utrata pracy
dziadkowie – inne kohorty			poważna poprawa sytuacji finansowej,
wszystkie grupy	podnoszenie kwalifikacji zawodowych		ukończenie szkoły uzyskanie i podnoszenie kwalifikacji zawodowych

związku z wynikami badań wyłania się problem jednorodność vs niejednorodności tego kontekstu dla różnych kohort fizycznie współistniejących w czasie i przestrzeni, których psychologiczne funkcjonowanie przebiega jednak w odmiennych warunkach ekologicznych. Każde pokolenie żyje w przynajmniej częściowo odmiennym świecie, co podbudowuje niepokój niektórych badaczy o możliwość powiększania się przepaści między nimi i konsekwencje tego dla struktur społecznych.

Warto zauważyć, że wyodrębnione różnice w pozostałych obszarach życia nie dzielą pokoleń na wszystkich wyróżnionych poziomach analizy, gdyż zostały zauważone między dwoma krańcowymi pokoleniami: dziadkami i ich wnukami. W tym wypadku zmiana może mieć charakter nie tyle zmiany zachodzącej „z dnia na dzień” (Sunker, 2007) co zmiany przyspieszającej z dnia na dzień. Obserwacja ta potwierdza poglądy niektórych socjologów na dotyczące tempa przeobrażeń ery ponowoczesnej (por. Bauman, 2008; Giddens, 2011).

Zaprezentowane wyniki dotyczące przemian aktywności w pozostałych obszarach życia społecznego (rodzinnym, kulturalnym, religijnym, politycznym) ukazują specyficzną rolę Pokolenia Rodziców. Wyniki tej grupy nie różnią się w sposób znaczący od pozostałych pokoleń. Zatem, ich specyfiką jest zgodność z pokoleniem – przed i – po, a rolą – mediowanie albo transmitowanie bądź buforowanie zmiany w rodzinnym systemie znaczeń. Przy takiej interpretacji, to Pokolenie Rodziców jawi się jako ważne ogniwo w swoistej ewolucji, które dba o stabilizację w ilości i jakości zmian we wszystkich obszarach życia. Reprezentantom kohorty Rodziców łatwiej jest opisać, zrozumieć i podzielać niektóre preferencje, postawy, oczekiwania i wybory młodych Polaków, jak i ich dziadków. Rola ta obejmowałaby jednak nie tylko większą tolerancję odmiennych zachowań (niekiedy skrajnych), ale także stwarzanie warunków do realizacji odmiennych zadań młodszemu pokoleniu. Następstwa tego procesu dotyczyłyby głównie zachowań, które następnemu

młodemu pokoleniu przyjdzie realizować i utrzymywać w przyszłości. Jest to zgodne z tezą Mead (1978), która taką rolę przypisywała Pokoleniu Dorosłych, oraz z przyjętą tezą, dotyczącą transmisji międzypokoleniowej, która zakłada, że kluczową rolę pełni w niej proces socjalizacji.

Wyniki badań wskazują na znaczenie przynależności do kohorty dla postrzegania zadań przypisanych wczesnej dorosłości. Określanie ich normatywności i przypisywanie znaczenia poszczególnym zadaniom, wskazuje także na subiektywne odbieranie przez każdą kohortę rzeczywistości przez pryzmat swojego wieku i swojej własnej aktywności.

Odpowiedzią na tezę postawioną w tytule było by więc stwierdzenie, że faktycznie zauważalny jest nowy priorytet w rozwoju społecznym we wszystkich wyróżnionych poziomach analizy związanych ze sferą zawodową. Charakter zmiany i wielkość różnic między kolejnymi pokoleniami wskazuje, że zachodzi ona szybko, dzieląc pokolenia (na razie – skrajne). Wzrasta ryzyko rozchwiania dotychczasowej konstrukcji społeczeństwa ze względu na gwałtowne przyspieszenie zmian międzypokoleniowych w ostatnich 20–30 latach. Źródłem tego zjawiska, jak już sygnalizowano, można poszukiwać w procesie dynamicznych przemian makrospołecznych (kulturowych). Jednak, czy może być odczytana jako zapowiedź wystąpienia przepaści międzypokoleniowej, jej pierwsza oznaka? Wydaje się, że na obecnym etapie badań sformułowanie takiego wniosku można uznać za przedwczesne.

W innych obszarach zarysowują się obszary wyraźnych różnic głównie pomiędzy dziadkami i ich wnuczętami. Zmiana ta więc ma inny charakter i nasilenie, i wskazuje na specyficzną rolę Rodziców w asymilowaniu nowych wzorców społecznych. W przyszłości można oczekiwać kolejnych przemian w pozostałych elementach struktury wiedzy społecznej, które zmienić mogą nie tylko dotychczasowy wzór realizowanych zadań normatywnych we wszystkich obszarach życia ale też przyczy-

nić się do poważnej przebudowy tożsamości społecznej i osobowej.

Analiza wyników badań dostarcza podstaw do oryginalnego wyjaśnienia na gruncie psychologii rozwoju człowieka między innymi problemów związanych ze sposobami wartościowania wymiarów dotyczących życia rodzinnego i zawodowego, oraz ich normatywności. Rezultaty uzyskane w badaniach skłaniają do refleksji nad jeszcze innymi ważnymi kwestiami, takimi jak wartościowanie poszczególnych wymiarów, czy ich rozwojowa normatywność w kontekście dynamicznych przeobrażeń o zasięgu globalnym.

LITERATURA

- Arnett, J.J. (1997). Young people's conceptions of the transition to adulthood. *Youth and Society*, 29, 1-23.
- Arnett, J.J. (2006). Emerging adulthood In Europe: A response to Bynner. *Journal of Youth Studies*, 9, 111-123.
- Arnett, J.J. (2007). The long and leisurely route: Coming of age in Europe today. *Current History*, March, 130-136. <http://www.jeffreyarnett.com/articles.htm>.
- Bańka, A. (2005). *Otwartość na nowe doświadczenia życiowe*. Poznań – Warszawa: Print-B.
- Bauman, Z. (2008). *Wspólnota. W poszukiwaniu bezpieczeństwa w niepewnym świecie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Bee, H. (2004). Rozwój społeczny i rozwój osobowości we wczesnym okresie dorosłości. W: H. Bee (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 432-473). Poznań: Wydawnictwo Zysk i Spółka.
- Boski, P. (1999). Męskość – kobiecość jako wymiar kultury. Przegląd koncepcji i badań. W: J. Miluska, P. Boski (red.), *Męskość – kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej* (s. 66-97). Warszawa: Wydawnictwo PTP i Instytutu Psychologii.
- Boszkiewicz, H. (1997). *Rzetelność i trafność w nieklasycznych modelach testów (studium metodologiczne)*. Nie opublikowana praca magisterska. Bydgoszcz: Wydział Pedagogiki i Psychologii WSP.
- Brzezińska, A. (2000). *Spoleczna psychologia rozwoju*. Warszawa: Wydawnictwo „Scholar”.
- Ellison, K. (2005). *The mommy brain*. New York: Basic Groups.
- Farnicka, M. (2011). *Przemiany realizacji zadań rozwojowych. Ewolucja czy rewolucja?* Zielona Góra: Wydawnictwo UZ.
- Formicki, J. (2001). Aspiracje życiowe młodzieży wiejskiej w dobie przeobrażeń społeczno-ekonomicznych. W: R. Kwiecińska, M. Szymański (red.), *Młodzież a dorośli. Napięcia między socjalizacją a wychowaniem* (s. 219-230). Kraków: Instytut Nauk o Wychowaniu Akademii Pedagogicznej.
- Freudenreich, D., Liberska, H., Miluska, J. (2011). Man's engagement in family life – changes and contexts. W: H. Liberska (red.), *Relations in marriage and family: Genesis, quality and development* (s. 153-174). Bydgoszcz: Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
- Giddens, A. (2001). *Nowoczesność i tożsamość*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Giddens, A. (2008). *Konsekwencje nowoczesności*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Giddens, A. (2011). *The policy of climate change* (2 wyd.). Cambridge: Polity.
- Gurba, E. (2000). Wczesna dorosłość. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (t. 2, s. 202-233). Warszawa: PWN.
- Gurba, E. (2011). Wczesna dorosłość. W: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 287-311). Warszawa: PWN.
- GUS (2010). Portal internetowy Głównego Urzędu Statystycznego w Warszawie.
- Havighurst, R. (1981). *Developmental tasks and education*. New York: Longman.
- Kowalik, S. (2002). Rozwój społeczny. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 71-105). Warszawa: Wydawnictwo PWN S.A.
- Liberska, H. (2002). Life perspectives of adolescents in the context of social and economic changes in Poland. W: J. Trempała, L.-E. Malmberg (red.), *Adolescents' future orientation. Theory and research* (s. 51-64). Frankfurt am Main – Berlin, Bern – Bruxelles – New York – Oxford – Wien: Peter Lang Publishers.
- Liberska, H. (2004). *Perspektywy temporalne młodzieży. Wybrane uwarunkowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Liberska, H. (2007). Specyfika kształtowania się tożsamości współczesnej młodzieży. W: (red.), *Z zagrożeń psychologii rozwoju człowieka* (t. 1, s. 143-158). Lublin: Towarzystwo naukowe KUL.
- Magnusson, D., Stattin, H. (2006). The person in context: A holistic-interactionistic approach. W: W. Damon, R.M. Lerner (red.), *Handbook of child psychology* (t. 1, s. 400-515). Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- Mead, M. (1978). *Kultura i tożsamość*. Warszawa: PWN.
- Nurmi, J-E. (1993). Adolescent development in an age-graded context: The role of personal beliefs, goals, and strategies in the tackling of developmental tasks and..... *International Journal of Behavioral Development*, 16, 2169-2189.
- Ossowski, R. (2002). Zastosowanie wiedzy psychologicznej o rozwoju człowieka w polityce społecznej, lecznictwie i rehabilitacji. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Wiedza z psychologii rozwoju człowieka w praktyce społecznej* (s. 113-149). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Overton, W.F. (2006). Developmental psychology: Philosophy, concepts, methodology. W: W. Damon, R.M. Lerner (red.), *Handbook of child psychology* (t. 1, s. 18-88). Hoboken, NJ: John Wiley and Sons.
- Przetacznik-Gierowska, M., Tyszkowa, M. (red.) (1996). *Psychologia rozwoju człowieka* (t. 1). Warszawa: PWN.
- Rostowska, T. (2008). *Małżeństwo, rodzina, praca a jakość życia*. Kraków: Oficyna Wydawnicza IMPULS.
- Strykowska, M. (1999). Zmian stereotypu w sferze pracy zawodowej kobiety. W: J. Miluska, P. Boski (red.), *Męskość – kobiecość w perspektywie indywidualnej i kulturowej* (s. 208-222). Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Sunker, H. (2007). *Everyday life, social change, and cultural revolution – Henri Lefebvre's Heritage*. Referat wygłoszony na Międzynarodowej Konferencji Change and Resistance. Gdańsk 15-17.06.
- Szafraniec, K. (2011). *Młodzi 2011*. Warszawa: Kancelaria Prezesa rady Ministrów.
- Szlendak, T. (2005). *Leniwe maskotki, rekiny na smyczy : w co kultura konsumpcyjna przemieniła mężczyzn i kobiety*. Warszawa: Jacek Santorski & Co Agencja Wydawnicza.

- Trempała, J. (2000). *Modele rozwoju psychicznego czas i zmiana*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Akademii Bydgoskiej.
- Trempała, J. (2011). Mechanizm zmiany rozwojowej. W: J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka* (s. 50-70). Warszawa: PWN.
- Trempała, J., Malmberg, L.E. (1996). *Dorosłość w oczekiwaniach młodzieży polskiej i fińskiej*. Forum Psychologiczne, 1, 59-70.
- Zandecki, A. (2001). Zagrożenia dla realizacji demokratycznych zasad edukacji w Polsce w okresie transformacji systemowej. W: R. Kwiecińska, M. Szymański (red.), *Młodzież a dorośli. Napięcia między socjalizacją a wychowaniem* (s. 353-364). Kraków: Instytut Nauk o Wychowaniu Akademii Pedagogicznej.
- Ziarko, M. (2006). *Zachowania zdrowotne młodych dorosłych. Uwarunkowania psychologiczne*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.